

Zafer Toprak (1946-2023): Cumhuriyet döneminin önde gelen tarihçisi

Şevket Pamuk*

Zafer Toprak Türkiye’de tarihçiliğe, yüksek öğretime, düşünce hayatına ve önde gelen eğitim ve araştırma kurumlarına değerli katkılar yapmış bir bilim insanıydı. Kendisini 3 Haziran 2023 günü beklenmedik şekilde kaybettik.

Toprak Zonguldak’ta doğdu. İstanbul’da Saint-Joseph Fransız Lisesini bitirdikten sonra 1969 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun oldu. Londra Üniversitesi’nde yüksek lisans diplomasını aldıktan sonra doktora derecesini 1981 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde tamamladı. 1977 yılından emekli olduğu 2013 yılına kadar Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü ve Atatürk Enstitüsü’nde öğretim üyeliği yaptı. Önceleri kısmi zamanlı, emekliliğinden sonra da tam zamanlı olarak Koç Üniversitesi Tarih Bölümü’nde de çalıştı.

Zafer Toprak çalışkan ve çok üreten bir araştırmacıydı. Doktora tezine dayanan Türkiye’de Milli İktisat, 1908-1918 kitabı İttihat ve Terakki döneminde iktisadi düşüncenin ve iktisat politikalarının ulusal bir ekonomi oluşturma yönünde değişmesini inceler, öncü bir çalışmadır. Daha sonraki yıllarda farklı başlıklarla pek çok yeni baskısı yapıldı. Türkiye’de kadın hareketinin Osmanlıya kadar giden tarihini araştırdı ve pek çok makale yayınladı. Bu makaleler daha sonra kitap olarak da yayınlandı.

* Boğaziçi Üniversitesi.

Zafer Toprak zaman zaman Osmanlıdan Cumhuriyete geçişte toplumsal ve siyasi düşünce akımlarının tarihini inceledi ve bu konuda makaleler ve kitaplar yazdı. Türkiye’de Popülizm, 1908-1923 bu kitaplardan biridir. Son 15 yılda Atatürk dönemi üzerinde çalışmaya başladı. Hem o dönemin hem de Atatürk’ün kendisinin düşünce hayatını inceleyen kitaplar yayınladı. Atatürk ve Antropoloji; Atatürk, Kurucu Felsefenin Evrimi bunların en önde gelenleri.

Son bir kaç yılda da Zafer Toprak 100. yıl vesilesiyle Cumhuriyetin tüm toplumsal, siyasi ve iktisadi tarihi üzerine dört büyük ciltlik bir çalışma hazırlıyordu. Bu kapsamlı çalışmayı vefatından hemen önce bitirdi. Bu çalışmanın da yakında yayınlanmasını ve okuyuculara ulaşmasını umuyoruz.

Bu kitaplara ek olarak Toprak 250’den fazla makale ve ansiklopedi maddesi yazdı ve yayınladı. Ayrıca Şişe Cam, Sümerbank, Akbank, Yapı Kredi Bankası ve Milli Reasürans gibi ülkemizin önde gelen kurumlarının, şirketlerinin tarihlerini inceleyen kitaplar yazdı, pek çok sergi hazırladı, pek çok müzenin kuruluşuna önemli katkılar yaptı. Zafer Toprak’ın çalışmaları bilim ödüllerine, hizmet ödüllerine layık görüldü.

Zafer Toprak kurumların önemine inanan ve kurumları geliştirmeye büyük değer verirdi. Boğaziçi Üniversitesi’nde önce Tarih Bölümü’nün daha sonra da Atatürk Enstitüsü’nün tarih öğretimi ve tarih araştırmalarında ülkenin önde gelen birimleri arasına girmesinde büyük katkıları olmuştur.

Zafer Toprak ülkemizde başka önemli kurumların kurulmasında ve gelişmesinde de öncü rol oynadı. Tarih Vakfı’nın kurucuları arasında yer aldıktan sonra uzun yıllar yönetim kurulu üyeliği ve başkan yardımcılığı yaptı. *Toplum ve Bilim* dergisinin, *Toplumsal Tarih* dergisinin, Yurt Yayınlarının ve Tarih Vakfı Yurt Yayınlarının kurucularından oldu. Uzun yıllar bu dergilerin ve yayınevlerinin kurullarında çalıştı.

Zaferle bundan 50 yıl önce Çanakkale’de askerlik yaparken tanıştık. Boş zamanlarımızda satranç oynayarak arkadaş olduk. 1975 yılı sonbaharında askerden yeni çıkmıştık, ikimiz de doktora öğrencisiydik, doktora tezlerimiz üzerinde çalışıyorduk. Bir gün Zafer beni Kadıköy’de, sanıyorum annesi ve babasıyla birlikte oturduğu daireye davet etti. Odasında sohbet ederken, bir ara dayanamadı, yatağının örtüsünü kaldırdı. Yatağın altındaki büyük sandık, İngiltere dışişleri arşivinden derlenen 19. yüzyılda Anadolu ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine belgelerin, konsolosluk raporlarının fotokopileriyle doluydu. Böylece Zafer’in belge, kitap ve dergi toplama tutkusunun ilk örneğini orada görmüş oldum.

Daha sonra, 1994 yılından itibaren yirmi yıl Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde ve Tarih Vakfı'nın kurullarında birlikte çalıştık. Zafer'in önderliği ve vizyonuyla, oluşturduğumuz değerli öğretim üyesi kadrosuyla, değerli öğrencilerimiz ve mezunlarımızla, Atatürk Enstitüsü Modern Türkiye tarihi ve Modern Türkiye çalışmaları alanında sadece Türkiye'nin değil dünyanın önde gelen birimlerinden biri oldu.

Zafer hoşgörölü, sağduyulu ve çalışkan bir bilim insanıydı. Kendisini çok özleyeceğiz.